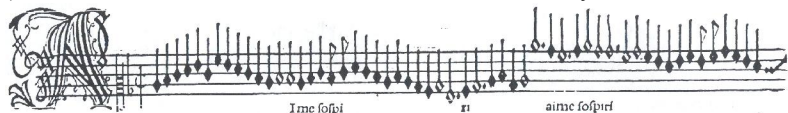

O gratiosa viola mia

De mycket kreativa italienarna fick i mitten av 1400-talet en svacka i sitt musikskapande - ja, det blev nästan *tyst* på de italienska kompositörerna. Mellan 1420, då *Ars Nova*-perioden anses vara slut, och *frottolan* uppdykande i slutet av seklet, finns ca 50 år av ovisshet. Musikscenen i Italien verkar helt ha dominerats av burgundiska och engelska musiker, och knappt någon musik av italienska tonsättare finns bevarad. Man förmodar att italienarna visst har musicerat, men att mycket har gått i improvisationens tecken. Musiken skrevs aldrig ner, men improvisationerna resulterade i alla fall till slut i en ny stil, *frottolan*, vars korta blomning inte minst nottryckaren *Petrucchi* i Venedig drog nytta av genom att under några år totalt ge ut 11 böcker med musik i denna ur-italienska stil.

När man börjar granska källorna lite mer noggrant finner man att det trots allt finns italiensk musik från 1400-talet. En venetianare, **Leonardo Giustiniani** (1387? -1446) politiker men också poet, musiker och tonsättare, är en intressant person i detta sammanhang. Hans namn lever kvar i *giustiniane*, en typ av vers sprungen ur den äldre *ballatan*, modellerad av Giustiniani och som senare poeter kom att försöka efterlikna. Striden står het bland forskarna vilka dikter Giustiniani verkligen har skrivit själv och vad som bara tillskrivs honom, och detta gäller också tonsättningarna. Giustiniani anses själv ha skrivit musik till egna dikter, som han sedan själv framförde, och det finns tonsättningar från diktarens egen livstid, anonyma (*Mercè te chiamo*) och av namngivna kompositörer (*Ciconia*). Likt antikens musiker framförde Giustiniani poesin till eget ackompanjemang av lira da braccio, harpa, viola da braccio eller luta. Intressant är ett samtida vittnesmål, som anser att det var själva framförandet som var det intressanta med giustinianan, intressantare än själva poesins kvaliteter.

Länge trodde man att hans musik och ledtrådar till hur man en gång framförde den på ett så uppseendeväckande sätt gått förlorade. Men 1957 skrev musikforskaren *Walter Rubsamen* en berömd artikel, där han berättar om sina fynd: märkliga, ålderdomliga, trestämmiga frottole i Petruccis *Frottole VI*, där han efter lite deckararbete lyckas spåra upphovsmannen till texten: jo, Leonardo Giustiniani. Här har vi äntligen bevis för hur man sjöng och improviserade i Venedig under de tysta åren! menade Rubsamen. Fyra stycken med ålderdomlig text, ålderdomlig harmoni, märkliga kadenser och en textad, mycket virtuos överstämma! Dessutom kunde Rubsamen hitta "ursprunget" till den ena frottolan, *Aimè sospiri*, i en av de mycket få källorna med italiensk musik från denna tid, Escorial IV, som för övrigt innehåller flera kompositioner med Giustinianis poesi som grund (flera framförs i detta program.) Eftersom Escorial dessutom är äldre än Petruccis tryck, kan man hävda, enligt Rubsamen, att den versionen är ursprunget, skelettet, till vilket sedan de mycket skickliga sångarna lade till diverse ekvilibristiska element.

Naturligtvis får ett sånt påstående inte stå oemotsagt. En annan forskare, *James Haar*, menar i en artikel från 1997, att de fyra frottole snarare är instrumentalmusik, att den virtuosa sångstämman har så mycket gemensamt med instrumentalmusiken från denna tid att det snarare är de långsamma understämmorna som skall sjungas till den diminuerade melodin i överstämman. Petruccis fyra ålderdomliga frottole skulle enligt Haar vara en *konstruktion* av arkaiska element, där man medvetet satt samman styckena oregelbundet, med ålderdomligt språk, allt för att visa varför *aria veneziana* och giustiniana en gång var så populär. De fyra stycken Petrucci tryckte skulle inte ha mycket med den riktiga giustinianan att göra, den är snarare en attityd, en uppförandepaxis, som vi idag bara kan drömma om hur den egentligen var beskaffad. Ja, döm själva, kära auditorium!

Leonardo Giustinianis poesi levde i alla fall: man tryckte dem i flera omgångar, kopierade den. Man komponerade musik till den, och tonsättningar finns i mängd: Johannes Ciconia tonsatte flera, *John Bedyngam* står som upphovsman till den mest berömda tonsättningen, *O rosa bella*. I programmet har just hans arrangemang fått en alternativ text: *O diva stella*. Detta var något otroligt populärt: att ta ett känt musikstycke och till det skriva en ny, religiös text, en *lauda*. I stort sett alla Giustinianis kompositioner (om de nu är av honom) och texter har blivit omvandlade till religiösa sånger. *Canti zoiosi* är här framförd till musik i form av en omåttligt populär schlager, *J'ay pris amours*, just detta arrangemang av *Johannes Martini*. Vad som ytterligare komplicerar saken är att Giustiniani på sin ålders höst själv började skriva egna religiösa dikter, exempel i programmet *Piangeti, christiani*. Att Giustinianis alster dessutom var internationellt spridda visar flera instrumentaltbearbetningar i tyska källor. /Per Mattsson